

SABİT KIYMETLERİN REEVALÜASYONU

Beysan KEYDER

Sınai Kalkınma Bankası
E. T. ve İştirakler Müdürü

Umumiyet itibarile, «konjonktürde meydana gelen değışmelerle alâkalı olarak, bilânço kıymetlerinin yeniden değeriendirilmesi» diye tarif edilebilen reevalüasyona, daha ziyade, para ayarlaması devrelerinde temas edilmekte ve bilânçoların yeniden değeriendirilmesi bahis mevzuu olmaktadır.

Bu ifade ile reevalüasyonun, para kıymetinin düşürülmesi veya çıkarılması hallerinden her birinde ayrı ayrı bahis konusu olması lâzım geldiği anlaşılmaktadır.

Ancak, bilânço kıymetlerinin değerielenmesinde daha ziyade sabit kıymetlerin nazara alınması zarureti vardır. Zira fiat temevvüçlerinden en fazla müteessir olan sabit kıymetlerdir.

Sabit kıymetlerde en iyi değeri ölçüsünün, üzerinde mutabık kalınan mübayaaya fiatı olduğu hemen bütün müelliflerce kabul edilmektedir. Mübayaayı müteakip şu veya bu sebeple yeniden değeriendirmeyi icabettiren hallerde mübayaaya bedeline istinat eden değerileme ölçüsünden inhiraf edilebilir.

Sabit kıymetin mübayaasından sonra yeniden değeriendirilmesini icabettiren halleri şöylece sıralamak mümkündür.

- a — Kredi temini gayesi ile yapılan değerilemeler
- b — Sigorta değeriinin tespiti için yapılan değerilemeler
- c — Satış bedelinin tespiti için yapılan değerilemeler
- d — Vergilendirme gayesi ile yapılan değerilemeler
- e — Füzyon, malî veya idarî organizasyon, konsolidasyon gayesi ile yapılan değerilemeler
- f — Bilânço ve kâr-zarar hesaplarının gerçeki değerileriyle tanzimini sağlamamak bakımından yapılan değerilemeler.

Bu son fıkranın belirttiği esas dahilinde yapılacak bir değeri lemede işletme idaresi ile ilgili sağlam kararlara varabilmek için mutaların çok sıhhatli olması icabeder.

Bunlar dışında,

- a — İvazsız iktisap halinde elde edilen kıymetlerin değerlenmesi;
- b — Global bir bedelle elde edilen muhtelif kıymetlerin münferit parçaları itibarile değerlendirilmesi;
- c — Devletle yapılan mukavelelerle işletilen sabit kıymetlerin kat'i maliyetlerinin tespiti bakımından değerlendirilmesi;

Gayesile de yeniden değerlemeye gitmek bahis mevzuu olabilir. Yeniden değerlemeyi icabettiren halleri şöylece izah etmek mümkündür.

1 — Kredi temini gayesi :

Kaydı değerleri carî değerlerinden çok düşük olan kıymetlerin bilânçoda doğrudan doğruya ilk maliyet fiatı ile iraesî, dış kaynaklardan bir finansman sağlamak arzusunda olan bir müessese için haksız bir mani yaratabilir. Meselâ; Bir milyon liralık ipotek mukabil bir ikrazın mukrizleri, ipotek mevzuu arsa ve binanın kaydı değerinin TL. 750.000.— olması halinde bu krediyi vermekten çekinirler; halbuki bilânçoda piyasa değerinin gösterilmesi halinde böyle bir çekinme bahis mevzuu olmayacaktır.

2 — Sigorta değerinin tespiti :

Sigorta ettirilmek istenen sabit kıymetlerin kaydı değerinin, piyasa değerine nazaran farklı olması sigorta eden ve ettiren bakımından arzu edilmeyen hâdiselere yol açabilir. Bu bakımdan sigorta ettirilecek sabit kıymetlerin hakiki değerinin tespitinde bir reevalüasyona gitmek zaruridir.

3 — Aktif kıymetlerin satış bedelinin tespiti :

Aktif kıymetlerin alım veya satımı hususuna karar vermek, değerlemenin en mühim sebeplerinden birini teşkil eder. Sabit kıymetlerin defter kayıtlarındaki bakiyeleri, alıcı veya satıcı için bir bedel tespiti bakımından kabule şayan bir esas olamaz. Bu itibarla karşılıklı fiat tekliflerinde tam bir anlaşma zemini temin etmek için, bir inceleme ve değerlendirme ameliyesi yapmak zaruridir. Bu, yalnız sabit kıymet satışları bakımından değil, hattâ, işletmenin devri, reorganizasyonu ve hisse senetlerinin satışları bakımından da bahis mevzuu olabilir.

4 — Vergi değerinin tesbiti :

Bilhassa veraset ve intikal vergilerinde intikal eden gayrı menkul değerinin tespitinde piyasa rayicine göre yeniden bir değerleme yapmak zaruridir.

5 — Füzyon, Reorganizasyon ve Konsolidasyon halleri :

Bu hallerde de yukarda ifade edildiği gibi hakiki değerlere gitmenin zarureti izahtan varestedir.

6 — Bilanço ve kâr ve zarar hesaplarının gerçek değerlerle tanzimi :

Burada mühim olan, muhasebenin müstakil idarî kararlar alınmasını mümkün kılacak nitelikte olmasıdır.

DEğERLEMEDE BAZI ESASLAR

Muhasebe bakımından defterlerde kayıtlı olan maliyet, değerlemede esas alınmakta ise de, hakiki değerin tespitinde yeni bir değerleme ölçüsüne yer vermek zaruri olur. Yeniden yapılacak bir değerlemede, kullanılmakta devam edilecek kıymetlerle, likide edilecek kıymetler arasında tam bir tefrik yapmak lâzımdır. Likide edilecek kıymetlerin değerlerinin tespitinde esas, net likidasyon değeri (Bu kıymetlerin fiili satışı halinde yapılacak tasfiye masrafları çıktıktan sonraki değer) nin ele alınmasıdır.

Likidasyon neticesinde elde edilecek bedel umumiyetle *Hurda Değeri* dediğimiz değeri aşamaz. Fakat muayyen bazı kalemler için hurda değeri yerine *İş Değeri*'nin alınması da mümkündür.

İş Değerinin tespitinde, likide edilecek kıymetle aynı mahiyetteki kıymetlerin, amortismanlar da nazara alınmak suretile, o günkü rayice göre ifade etmekte olduğu değeri bilmek lâzımdır. Yani o kıymetlerin yeniden imal veya mübayaa edilmesinde, amortismanlar düşürüldükten sonra, lüzumlu olan meblâğ iş değeri, diğer bir ifade ile *Yeniden Elde Etme* değeridir.

Teknolojik değişmelerle alâkalı olan değerlemede *İkame Maliyeti* esasını kullanılır. İkame Maliyeti, Yeniden Elde Etme değerine benzemekle beraber teknolojinin sr'atle geliştiği devrelerde oldukça farklı neticeler doğurur.

Yeniden Elde Etme değeri ile İkame Değeri arasında, yeniden elde edilecek kıymetin aynı olmasından ziyade yaptığı işin aynı olması bakımından bir fark vardır. Yani İkame Değeri, aynı işi yapacak kıymetin elde edilmesi için lüzumlu bedeli ifade eder.

Teknolojik gelişmeyi takip eden işletme kollarında, kapasite artırıcı hamlelerin dikkatle izlenmesi ve ikame değerinin yeni gelişmeler nazara alınmak suretile tespit edilmesi lâzımdır.

İkame değerinin bulunmasında ortaya çıkan yegâne güçlük, ikame edilecek kıymetlerin hangileri olduğu hususunda tam bir kat'i-yete erişilememesindedir. İkame maliyetinden birikmiş amortismanların tenzili ile hasıl olan değere (Saund Value) sahih kıymet denilmektedir. Gerek ikame değeri, gerekse yeniden elde etme değeri carî fiatla ikameyi istihdaf eder. Buna muteradif olarak (historical cost) yani defter kıymetinin, kıymetlerin bilânço aktifine girdiği tarihten itibaren fiat seviyesinde görülen değişmelere uygun olarak değerlendirilmesine de *carî Maliyet Değeri* denmekte ve bunun tatbiki hususu bir çok müelliflerce tavsiye edilmektedir.

İkame değerinde endeks sayıları ve takdir metodları beraberce yürütülebildiği halde, carî maliyet değerinin tespitinde endeks sayıları metodu yalnız olarak kullanılır. İşletmedeki sabit kıymetlerin münferit endeksler tatbiki ile düzenlenmesi neticesinde elde edilen değerlere (ayarlanmış esas maliyet) trended orijinal cost tâbir edilmektedir.

Yukarda bahsettiğimiz, ikame değeri, yeniden elde etme değeri ve carî maliyet değeri gibi değerlerin tespiti yerine bunlara müteradif (gelirin kapitalizasyonu) metodunu kullanmak mümkündür. Bu metotta sabit kıymetlerin maliyetle değerlendirilmesinden ziyade, gelirin elde edilmesinde sabit kıymetlerin müstakbel istifade derecesini ele almak lâzımdır. Sabit kıymetin kazanç değeri olarak tarif edilebilen gelirin kapitalizasyonu, ilerdeki yıllara ait tahmini net kârların halihazır değeri olarak da ifadelendirilebilir. Bu metod teşebbüsün bir kül halinde ele alınmasında önemli bir rol oynuyabilir. Sabit kıymetlerin kalem kalem ele alınması halinde ise bu metodun muvaffak olması şüphelidir.

Reevalüasyonu, başlangıçta konjonktürde meydana gelen değişmelerle alâkalı olarak, bilânço kıymetlerinin yeniden değerlendirilmesi şeklinde tarif etmiş olmamıza rağmen görüleceği üzere yeniden değerlendirme, daha ziyade hattâ umumiyetle para değerinin düşürülmesi hallerinde bahis mevzuu olmaktadır. Böyle olunca reevalüasyonun, «para kıymetinin düşmesi üzerine işletme bilâncolarının bu

şekilde günün değerine uygun bir hale getirilmesi» şeklinde tarifi daha doğru olmaktadır.

Burada şöyle bir mesele ortaya çıkmaktadır. Yeniden değerlemeyi bütün bilânço kalemlerine mi yoksa sadece muayyen bazı aktif ve pasif kalemlere mi tatbik etmek lâzımdır. Bu sorunun cevabını, para değerindeki düşüştten en ciddi şekilde müteessir olan değerlere tatbik edilmesi uygundur, şeklinde vermek doğru olacaktır.

Para değerindeki düşüştten en fazla müteessir olacak kıymetler ise hiç şüphe yok ki sabit kıymetlerdir. Bu sebeple reevalüasyon tatbikatı hemen bütün memleketlerde sabit kıymetler bakımından ele alınmış bulunmaktadır. Nitekim, Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, İtalya gibi daha bir çok memleket, para değerlerindeki önemli düşüş karşısında sabit kıymetlerin yeniden değerlendirilmesine mütedair bazı esaslar kabul etmiş bulunmaktadırlar.

Reevalüasyon tatbikatı, 1. Dünya harbinden sonra Almanya ve Çekoslavakya'da başlamış, 2. Dünya harbinden sonra Batı Avrupa'da umumî bir mahiyet iktisap etmiştir.

Fransa'da reevalüasyon tatbikatı 1930 yılında başlamış 1945 de daha mütekâmil bir şekil almıştır. 1945 yılında mer'iyete giren bir kararname ile sabit kıymetlerin halihazır kıymetleri ile bilânçoda gösterilmesi esası kabul edilmiştir. Bu değerler, maliyetlerinin bir kararname ile tespit edilmiş olan muayyen bir emsalle çarpılması suretile bulunmaktadır. Bu muayyen emsal, toptan satış fiyatlarında vukua gelen artışın gözönünde tutulması suretile, amortismanına tâbi malların iktisap yollarına göre hesaplanmaktadır. Burada mühim olan reevalüasyon tarihine kadar ayrılmış olan amortismanların da aynı esaslar dahilinde reevalüe edilmesidir. 1945 kararname reevalüasyon neticesinde doğan plüvalü yani değer artışı vergiden müstesna tutmuş, dolayısıyla yeni değer üzerinden ayrılan amortismanları da kat'i masraf unsuru olarak kabul etmiştir. Fransa 1945 den itibaren reevalüasyonu devamlı ve ihtiyarî bir müessese olarak kabul etmektedir. 1960 yılında yeniden gözden geçirilen reevalüasyon mevzuunda son üç yılın ortalama iş hacmi 5 milyon N. F. 1 aşan teşebbüsler için mecburi, diğerleri için ihtiyari olmak üzere, teşebbüslerin muayyen endekslere göre son defa olarak bilânçolarını revize etmeleri esası kabul edilmiş ve bu değerlendirme dolayısıyla tahassül edecek plüvalüler, % 3 nisbetinde hususî bir vergiye tâbi tutulmuştur.

Hollanda'da 1950 yılında yapılan vergi reformunda, sabit kıymetlerin piyasa değeri ile değerlendirilmesi esası kabul edilmiş ise

de, mükelleflerin bundan istifade etmemeleri muvacehesinde, bu usulden vazgeçilmiştir. Fakat Hollanda'da yeniden değerlendirme esasından istifade edilmeyişi paranın müstakar olmasından ileri gelmektedir.

Belçika'da 1946 yılında kabul edilen ve bir çok bakımlardan Fransız kararnamesine benzeyen kararnamede sadece makine ve aletlerle sınaî bina ve tesislerin reevalüe edilmesi kabul edilmiş, sabit kıymetlerden madut olmakla beraber, büro, ikâmetgâh binaları ve arazinin yeniden değerlendirilmesine yer verilmemiştir. Buna göre yapılacak değerlemelerde, makina, alet, sınaî bina ve tesislerin yeni değeri, değerlemeye tekaddüm eden son bilânçoda yazılı kıymetlerin 2,5 mislini aşmamak lâzımdır.

Belçika kararnamesi, değerlemede bir emsal tespit etmemiş olmakla beraber, bu emsalin mükellefler tarafından 2,5 ğu aşmamak üzere tespitini de mümkün kılmıştır. Yeniden değerlendirme neticesinde tahassül eden plüvalü dolayısıyla, yeni değer üzerinden ayrılacak amortismanlar vergiye tâbi değildir. Almanya, İtalya ve diğer bazı memleketlerde ele alınan reevalüasyon mevzuu hemen hemen aynı esaslar dahilinde çevrelenmiş bulunmaktadır.

Anglosakson memleketlerinde, ezcümle Amerika'da bilânçoların sıhhatli bir şekilde tanzimi ve takibi bakımından, sabit kıymetlerin reevalüe edilmesi kabul ve hattâ mecburi addedilmiştir. Gerek Amerika ve gerekse İngiltere'de reevalüasyon dolayısıyla tahassül eden plüvalüler ve yeni değerler üzerinden ayrılan amortismanlar vergi mevzuunun dışında tutulmuştur.

Burada dikkat edilecek olursa, hedef, istihsal vasıtalarına ait amortismanların ikame bedelleri üzerinden ayrılabilmesini mümkün kılmak ve dolayısıyla, istihsal maliyetlerinin doğru ve hakiki miktarına irca edilmesini sağlamaktadır.

Reevalüasyon neticesinde hasıl olan plüvalülerin vergi dışı bırakılması, realize edilmemiş, fiktif gelirlerin vergiye tâbi olmaması icabedeceği prensibine dayanır. Fransa'da son yapılan 1960 tadilinde plüvalü üzerinden % 3 nisbetinde hususî bir vergi alınması keyfiyeti, bu prensibe aykırı gibi görünmekle beraber, 1960 kararnamesinin normal vergi prosedürü dışında bir bütçe geliri sağlamak gayesini istihdaf etmesi dolayısıyla, prensiple alâkalandırılmaması lâzım gelir.

Bu hususta Kanada, İngiltere ve Amerika'da gerek plüvalülerin, gerekse bu plüvalülere isabet eden amortismanların sarahat ile vergi dışı bırakılması, vergi sistemlerinin beşiği sayılan bu memle-

ketlerde realize edilemeyen gelirlerin, hiç bir suretle vergilendirilmeyeceği prensibinin kabul edildiğine yegâne delildir.

Fiktif gelir artışı üzerinden vergi almak, nev'ema, sermayeden vergi almak mânasını tazammun eder. Zira, mevcut sabit kıymetlerin piyasa değeri ile değeri, sabit sermayenin o günkü değerini belirtmekten başka bir mâna taşımadığına göre, defter kıymeti ile arada zahir olacak farkın vergilendirilmesi, carî sabit sermayenin vergilendirilmesinden başka bir şey olmayacaktır.

Bir kısım memleketlerde, (Ezcümle bizde de düşünülüyor gibi) değer artışına tekâbül eden Amortismanları masraf unsuru olarak kabul etmeme temayülü vardır. Bunlar, bir kısım amortismanları, matrahtan indirmemek veya vergisini ödedikten sonra maliyet veya zarar unsurları meyanına ithal etmek yollarından birini tercih etmektedirler.

Bu hususa yeniden avdet etmek üzere, yeniden değerlemenin, sermayenin muhafazası bakımından taşıdığı önem üzerinde durmak lâzımdır.

Malûm olduğu üzere malî bakımdan amortismanın ana gayesi. sabit kıymetlerin kullanılmasına müteradif olarak, yeniden ikamesi halinde kendisinden faydalanılacak bir fonun meydana getirilmesidir. Diğer bir ifade ile amortismanlar, işletme faaliyetinde sabit kıymetlerin ikamesi için bir kaynak vasfındadırlar. Buna göre, yani, amortismanın sabit kıymetlerin ikamesinde finansman vasıtası olarak kabul edilmesi bu ikameyi mutlak surette karşılayacağı mânasını tazammun etmez. Bilhassa devalüasyon devrelerinde veya paranın istira gücünün düştüğü devrelerde, maliyet bedeli üzerinden ayrılan amortismanlarla sağlanan kaynak, sabit kıymetlerin ikamesi mevzuunda çok nakıs kalır. Bunu basit bir misalle ve 1958 devalüasyonu nazara alınmak suretile izah etmek mümkündür.

Şöyle ki: Malûm olduğu üzere 1958 devalüasyonu ile Türk parası kıymeti 3.2 nisbetinde düşürülmüştür. Yani o tarihte mevcut herhangi bir sabit kıymetin (Türkiye'nin makinalarını ithal eden bir memleket olması realitesi karşısında) yeniden elde edilmesi için o tarihe kadar ödenmesi icabeden meblâğın 3,2 misli bir para ödenmesi icabetmektedir. Şu halde 1950 tarihinde alınan ve 1958 tarihine kadar % 12 nisbeti ile amorte edilen 1 milyon liralık bir sabit kıymetin, amortismanlar dolayısıyla bıraktığı ikame için kullanılacak fon miktarı, 1958 senesinde 1 milyon lira olacaktır. Eğer bu işletme o tarihte bu sabit kıymeti ikame etmek isterse, devalüasyon dolayısıyla 3.200.000.— lira ödemek zaruretinde kalacaktır. Binaena-

İyleh işletme, dış finansman kaynaklarına müracaat etmeden veya kârlarını muayyen fonlar halinde işletmede bırakmadan, diğer bir ifade ile ikameyi temin edecek yenileme fonları toplamadan sabit kıymetlerini değıştirme imkânını bulamayacaktır.

Bu izahlarımızdan anlaşılacağı veçhile maliyet bedeli üzerinden ayrılan amortisman, bu sabit kıymet için sarfedilmiş paranın sadece nominal değerini muhafaza edebilmektedir.

Şu halde sabit kıymetleri idame edebilmek için ayrılacak olan amortisman hangi değere tatbik edilmelidir? Bu hususta iki alternatif bahis konusu olmaktadır.

- 1 — Sabit kıymetlerin produktivitesi nazara alınmak suretile muhafazası, yani, amortismanın ikame değeri üzerinden alınması.
- 2 — Sabit kıymetlere sarfedilen paranın gerçek değerinin muhafazası, diğer bir ifade ile maliyet değerinin, para kıymetindeki düşüşlerde nazara alınmak suretile, değerlemenin yapıldığı güne irca edilmesi.

Bu alternatiflerden 1. nin kabulü halinde, yukarda da belirtildiği gibi, münferit mamul fiat endeksi ile, sabit kıymetlerin yeniden değerlendirilerek ikame bedelinin tayini ve amortismanların bu değerler üzerinden ayrılması icabeder. 2. alternatifin kabulü halinde yine yukarda belirtildiği üzere umumî fiat seviyesi endeksi kullanılarak, sabit kıymetlerin maliyet değerleri, bugünkü değerlerine irca edilir ve amortismanlar da bugünkü değerler üzerinden alınır.

Reevalüasyon mevzuunda bu kadarlık bir açıklamadan sonra memleketimizdeki durumu ve bu husustaki gelişmeleri incelemek mümkün olabilecektir.

Memleketimizde, Ticaret ve 1950 yılında kabul edilen Vergi Usul Kanunlarının bilânçonun tanzimi ile alâkalı hükümleri gözden geçirildiği zaman, değerlemelerin sadece seklinden bahsedilmekle iktifa edildiği, ölçü veya diğer bir ifade ile, değerlemenin tatbik edileceği baz üzerinde durulmadığı görülür. Halbuki, bir bilânçonun doğru olabilmesi için aktif ve pasifinin muayyen bir takım usullere göre değerlendirilmiş olması kâfi değildir. Bilânçonun ihtiva edeceği iktisadî değerlerin müşterek bir kıymet ölçüsü ile ifade edilmiş olması lâzımdır.

Gerek Ticaret gerekse eski Vergi Usul Kanunlarında bilânçoların, bu esaslar dahilinde değerlendirilmesine imkân verecek her hangi bir hükme tesadüf etmek imkânsızdır.

Türkiye'de muhtelif tarihlerde yapılmış olan para ayarlamaları, bilânço aktif ve pasifinde bulunan iktisadî değerlerde büyük değişiklikler göstermiş olmasına rağmen, kanunlarımızın müsaadesizliği dolayısıyla herhangi bir yeniden değerlendirme imkânı bulunmamıştır. Binaenaleyh, kuruluşu eski bir teşebbüsün bu para ayarlamaları dolayısıyla sabit kıymetlerde hasıl olan farklılıkları bilânçosunda gösterememesi, bu bilânçoların hakiki, inandırıcı birer bilânço olmalarına mani teşkil etmiştir.

Meselâ; Türk parasının 1953 takvim yılındaki ortalama satın alma gücü 1913 - 1914 parasına ait satın alma gücünün ancak % 2 sine, 1938 parasının ise % 22,6 sına tekâbül etmektedir.

1913 de tedavül eden bir liranın kıymeti 6,6 gram ağırlığında safi altının kıymetine tekâbül ederken, aynı miktar safi altını ihtiva eden bir altın liranın 1953 yılında serbest piyasadaki satış fiyatı 49.15 liraya ve 1965 Mayısında ise 145 liraya yükselmiştir. Yani, Türk parası 40 sene içinde satın alma gücünün % 98 ini ve 52 sene içinde de % 300'ünü kaybetmiş olmaktadır. Diğer bir ifade ile 1953 de 1913 e nazaran muayyen malların alış bedelindeki artış, % 98 iken 1965 de % 300 e çıkmış olmaktadır.

Paranın bu kadar büyük temevvüç gösterdiği bir memlekette, sabit kıymet değerlerinin, bu temevvüçlere uygun olarak ayarlanmasından daha tabii bir şey olamazdı. Ancak ne Ticaret Kanunu, ne 1926 doğumlu ve 755 sayılı Kazanç Vergisi, Kanunu, ne 1934 doğumlu 2395 sayılı kazanç vergisi kanunu ve ne de 1950 doğumlu 5432 sayılı Vergi Usul Kanunu, bu hususta bir hüküm serdetmemişler ve dolayısıyla bilânçoların doğru ve hakiki bir mâna taşımalarına imkân vermemişlerdir.

Bu durum 1961 yılında çalışmaya başlayan vergi reform komisyonunun mevzuu ele alışına kadar devam etmiş ve ilk defa bir komisyon tarafından mevzu üzerinde durulmak lüzumu hissedilmiştir.

Vergi Reform Komisyonunun mevzuu ele alış, reevalüasyonu tarif ile başlamakta ve tatbik şeklinin ne olacağını göstermek suretile sona ermektedir.

Buna göre:

1 — Amortisman tabi istihsal vasıtalarının maliyet fiyatı, para kıymetinin düşüşüne, diğer bir ifade ile umumî fiyat artışlarına göre yeniden değerlendirilir. Bu kıymetler üzerinden evvelce ayrılmış olan amortismanlar da aynı tarzda değerlemeye tâbi tutulur.

Böylece yeniden değerlendirilen sabit kıymetten, aynı şekilde değerlendirilen amortismanın tenzili ile kalan meblâğ reevalüasyona tâbi kıymetin hali hazır değerini teşkil eder.

2 — Yeniden değerlemenin yapılmasında, bir takım emsaller kullanılır ve değerlemede toptan fiat endeksleri esas olarak alınır.

3 — Yeni değer ile eski değer arasındaki fark, reevalüasyondan mütevellit plüvalü olarak pasifte bir hesapta gösterilir ve böylece bilânçonun muvazenesi bozulmamış olur.

4 — Fiskal yönden bahis konusu plüvalü esas itibarile kâr telâkki edilmez ve vergiye tabi tutulmaz. Ancak sermayeye ithal edilir, diğer bir ifade ile kapitalize edilirse veya herhangi bir suretle tevzi olunursa vergi mevzuuna alınır.

5 — Amortismanına yeni değer üzerinden devam olunur. Yeni değer eskiye nazaran fazla bulunacağı cihetle, amortismanın müddeti kendiliğinden uzamış ve tutarı da artmış olur. Bu sebeple (artan amortismanın da matrahtan tenzil edileceği esasına göre) reevalüasyonun tatbikine başlandığı tarihten itibaren vergide bir azalma meydana gelmiş olur.

Bu düşünüşten hareket eden komisyon reevalüasyonu ekonomik, fiskal ve teknik sebepler muvacehesinde prensip itibarile kabul etmiş ve buna müteallik esasları 4 ana gurupta toplamıştır.

1 — Kurumlarla, bilânço esasına göre defter tutan teşebbüsler lüzum gördükleri ve diledikleri takdirde bilânçolarını revizyona tabi tutmak suretile reevalue edebileceklerdir.

2 — Reevalüasyon neticesinde tahassül edecek plüvalüler pasif bir hesapta tutulacak ve herhangi bir şekilde dağıtılmadığı ve sermayeye ithal edilmediği müddetçe vergiden müstesna olacaktır.

3 — Amortismanlar ticari yönden reevalue edilen kıymetler üzerinden yapılabilecektir. Şu kadar ki fiskal kazancın hesaplanmasında eski değerler üzerinden ayrılan amortismanlar nazara alınacaktır. Farkın sermayeye ilâvesi yoluyla vergiye tâbi tutulması şartile, mükellefler isterlerse, amortismanları reevalue edilen kıymetler üzerinden yapabileceklerdir.

4 — Hususi sektör ile rekabet halinde bulunmayan amme teşebbüsleri (İktisadî Devlet Teşekkülleri ve diğer Amme Teşekkülleri) yukardaki kayda tabi bulunmayacaklar diğer bir ifade ile bun-

ların fiskal kazançlarının hesaplanmasında yeni değerler üzerinden ayrılan amortismanlar nazara alınacaktır.

Vergi Reform Komisyonunun verdiği bu neticeler muvacehesinde 213 sayılı vergi usul kanununun tadili ile alâkalı 205 sayılı kanunun 26. maddesi ile vergi usul kanununa ek 11. madde eklenmiş ve bu madde, reform komisyonunun belirttiği esaslar dahilinde reevalüasyon müessesesini vergi bünyemize getirmiştir.

Bu madde ile alâkalı gerekçede reform komisyonu raporuna temas edilmekte ve aynı esaslar dahilinde bir madde hazırlanarak reevalüasyon, hakiki mahiyetinden uzak nev'i şahsına münhasır bir hale getirilmektedir. 11. madde *yeniden değerlendirme matlabı* altında:

a — Bilânço esasına göre defter tutan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, bilânçolarına dahil, amortismanı tabi iktisadî kıymetlerini ve bu kıymetler üzerinden ayrılmış amortismanı, Maliye Bakanlığınca tespit olunacak emsallerle çarpım suretile, değerlemelerini kabul etmiştir.

b — Bu değerlendirme neticesinde tahassül edecek fark, bilânçonun pasifinde ayrı bir hesabında gösterilecek ve gerek sermayeye gerekse diğer hesaplara kaydırılması halinde vergiye tâbi tutulacaktır.

c — Mükellefler tahassül eden yeni değer üzerinden amortisman ayırabilecekler, ancak, eski değer üzerinden ayrılan amortismanı fazla olan kısım vergiye tâbi tutulacaktır.

d — Yeniden değerlemeye tâbi tutulan iktisadî kıymetlerin satışı halinde, bunların fon hesabına dahil bulunan hisseleri, aynen amortismanlar gibi muameleye tâbi tutularak fon hesabından çıkarılacak ve satış farkı vergiye tâbi tutulacaktır.

Burada görüleceği üzere kanun vaznı, reevalüasyon müessesesini, bilânço düzenleyici bir unsur olarak mütalâa etmiş olmakla beraber, realize edilmemiş ve edilmesi imkânı olmayan bir sermaye unsurunu vergilendirmek gayesini gütmüştür.

Alman vergi kanunlarından mülhem olan Türk Gelir Vergisi Sistemi, çok cüz'i bir iki istisnası ile, realize edilen gelirin vergilendirilmesi esasını kabul etmiş ve gelir vergisi kanununun, gerek birinci ve gerekse ikinci maddelerinde «Gelirin gerçek ve safi mik-

tarları ile elde edilmesi» esasını vazetmiştir. Hal böyle iken reevalüasyon dolayısıyla tahassül eden ve hattı zatında ne bir değer artışı ve ne de bir kazanç olmayan plüvalülerin vergilendirilmesi, evvelâ vergi rejimimizin kendi kendini inkârı gibi bir manâ taşımaktadır.

Mezkûr ek 11. madde, yeniden değerlendirme neticesinde hasıl olan plüvalüden ayrılan amortismanları vergilendirmekle, plüvalüleri bir taksit esasına göre vergilendirmiş olmaktadır. Nitekim % 10 amortismanâ tâbi bir kıymetin yeniden değerlemeden sonra vereceği amortisman farkının vergilendirilmesi, plüvalünün tamamının 10 sene içinde vergilendirilmesi manâsını tazammun eder.

Diğer taraftan yeniden değerlendirilen sabit kıymetlerin satılması halinde, plüvalünün, reevalüasyon değerden tenzil edildikten sonraki bakiye ile, satış bedeli arasındaki farkın vergilendirilmesi de, yeniden değerlendirme müessesesinin hiç bir manâ ifade etmediğini göstermektedir.

Burada üzerinde durulacak mühim bir nokta da, plüvalünün sermayeye veya fondan gayri bir hesaba kalbedilmesi halinde defaten vergilendirilmesi keyfiyetidir.

Plüvalü esasında reel bir kıymet artışı olmadığına ve sadece bilanço düzenleyici ve işletmeyi hakiki durumu ile meydana çıkarıcı bir unsur olduğuna göre, vergi ile alâkalandırılmamak iktiza ederdi.

Sabit kıymetlerin cari fiatlarla değerlendirilmesi halinde, değer farkının sermayeye intikali şartıyla, öz sermaye bakımından bir gelişme bahis mevzuu olur.

Ancak, Türk vergi kanunlarında sermayenin vergilendirileceğine mütedair bir hüküm mevcut olmadığına göre bu halde reevalüasyonun vergilendirilmesindeki gaye anlaşılammaktadır.

Gelir Vergisi Kanununda sermaye değil, sermaye iratları vergi mevzuuna alınmıştır. Gayri menkul sermaye iradında, sermayeyi teşkil eden gayri menkul ve hakların değer artışları, bunların getirdiği ranta da müessir olduğundan, vergi kanunlarının bunu takip edebilmesi şartıyla, vergi bakımından bir kayba meydan vermez.

Bilançolardaki iktisadî kıymetlerin yeniden değerlendirilmesinde, gayrimenkul sermaye iradlarından rantta tesirini gösteren artış, hisse senedi değerlerinde de kendini gösterecektir. Bu durumda yeniden değerlemeye gidilmesi dahi hisse senetleri sabit kıymetlerin piyasa değerine göre bir değer iktisap edecek ve satışları halinde

temin edilecek olan değer fazlası vergi dışı kalacaktır. Şu halde plüvalülerin vergilendirilmesi mevcut realiteler karşısında da izah edilemez bir mahiyet kesbemektedir.

Reevalüasyon neticesinde tahassül eden plüvalünün, bilançonun pasifinde hususi bir fon hesabında toplanması, öz sermayede bir değişiklik yaratmamaktadır. Zira öz sermaye kalemleri, müseccel sermaye, kanunî ve fevkâlâde ihtiyatlar, kârlardan ayrılan her nevi karşılıklardan müteşekkildir. Nasıl ki amortismanlar öz sermayenin hesabında nazara alınmazsa, plüvalülerde bu hesaba girmemektedir.

Türkiye'de henüz bir sermaye piyasası kurulmamış olduğu için, sabit kıymetlerin reevalüe edilmesinin veya edilmemesinin büyük bir tesiri görülmemektedir. Bilhassa plüvalülerin ve bundan tefrik edilen amortismanların vergilendirilmesi, mükelleflerin yeniden değerlemeye gitmelerine mani olmaktadır.

Sabit kıymetlerin cari piyasa değerine ircaı, fiilen yapılsın veya yapılsın, hisse senetlerinde müessiriyetini gösterecek ve bu senetlerin hatta bazen misillerle ölçülecek değerlere çıkmasını sağlayacaktır. Fakat bu takdirde, yine vergi kanunları muvacehesinde bir vergi almak bahis mevzuu olmayacaktır.

Eğer gaye sermayeyi vergilendirmek ise gelir verigisi dışında yeni bir vergi strüktürü aramak icabedecektir.

Sözlerime burada son verirken vergi bünyemize sadece isim olarak girmiş bulunsa bile reevalüasyona yer verilmiş olmasını (ilerde daha reel bir sisteme gidilebileceği düşüncesi ile) şükranla karşılamak isterim.

İSTİFADE EDİLEN ESERLER

- 1 — Holmes and Meier: Intermediate Accounting
 - 2 — Hossack: Accounting for fix Assets
 - 3 — Paton and Paton: Asset Accounting
 - 4 -- Marston - Winfrey - Hempstead: Engineering Valuation and Depreciation
 - 5 — The Association of Appraisal Executives: Basic Standards of Appraisal Practice and Procedure
 - 6 — Köhler: A Dictionary for Accountants
 - 7 — Jones: Journal of Accountancy, vol, 87
 - 8 — Rasim Saydar: Bilançoların Reevalüasyonu, İktisat ve Maliye C.I Sayı 1 ve 2
 - 9 — Alpaslan Alagöz: Sabit Kıymetlerin Yeniden değerlendirilmesi «Banka» Meslek ve Fikir Dergisi C. 1 Sayı 3
 - 10 — Maliye Vekâleti Genel Vergi Reformu Raporu (1961)
 - 11 — 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu Tadil Tasarısı Gerekçesi (1962)
- Maliye Enst. Konferansları — 3*